

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXX-XXXII 1943-1945.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1946.

MUNTVONDST TE DRIEBERGEN

Tijdens de werkzaamheden voor de aanleg van de rijksweg Utrecht—Arnhem werd in de zomer van 1941 bij het afbreken van een boerderij onder de gemeente Driebergen-Rijzenburg een vrij belangrijke hoeveelheid oude munten gevonden. Door bemiddeling van den Inspecteur der Domeinen te Utrecht kwam de vondst voor een groot deel in het bezit van het Koninklijk Penningkabinet; een aantal schellingen hebben vermoedelijk een andere bestemming gevonden ¹⁾). Na de voorlopige mededeling in het *Jaarverslag van den Directeur van het Penningkabinet* over 1941, blz. 1, kan thans een meer volledige publicatie volgen.

De schat bestaat uit 9 Zeeuwse rijksdaalders en 211 gereduceerde schellingen. De eerstgenoemden hebben weinig te lijden gehad van het langdurig verblijf in de bodem: slechts enkele vertonen een paar lelijke plekken. Des te meer de schellingen, die immers van een zoveel lager zilveragehalte waren en die bovendien alle meer dan een eeuw in circulatie moeten geweest zijn; bijna alle zijn sterk afgesleten en flink geoxydeerd. Desondanks was het mogelijk van op één na alle exemplaren de muntplaats vast te stellen en van de meeste ook het jaar van fabricage; het aantal schellingen, waarop allerlei details onherkenbaar zijn gebleven, is echter legio.

De jongste stukken zijn twee rijksdaalders van 1798; de munten moeten dus na dat jaar in de grond gekomen

¹⁾ Mededeling van den heer A. O. van Kerkwijk.

zijn, en wel niet zo heel kort daarna, aangezien ook deze jongste exemplaren de sporen vertonen van door vele handen gegaan te zijn. Waarom de eigenaar het sommetje nooit meer teruggevonden heeft, is niet meer te raden, ook omdat niet vastgesteld kan worden, hoe de stukken opgeborgen waren.

RIJKSDAALDERS.

Alle van *Zeeland*:

1694	Verk. 86,3	Vz. waarschijnlijk met ZEL. Kz. CRESCUNT; 3 roosjes boven de kroon; zonder binnenrand.
1704	Verk. 86,3	Vz. met ZEEL. Kz. als 1694.
1772	Verk. 87,1	Vz. tussen de woorden : Kz. 2 sterren boven de kroon; geen punten tussen de woorden.
1774	als 1772.	
1775	id.	
1781	id.	
1792	id.	
1793	id.	2 exemplaren van verschillende stempels.

STATENSCHELLINGEN.

Munt:	Jaar:	Afb. Verk.:	Afwijkingen:	Aantal:
<i>Gelderland</i>	1691	16,2 ²⁾		5
				—
				5
<i>Nijmegen</i>	1685	23,3 ³⁾		2
	1686	23,3		15
	1686	23,3 var.	puntig schild; vlakke grond onder het paard	3

²⁾ W. J. DE VOOGT, *Geschiedenis van het Muntwezen. I Gelderland*, no. 335.

³⁾ W. J. DE VOOGT, *Bydragen tot de numismatiek van Gelderland I*, nos. 95, 99, 105, 109, 112, 114.

Munt:	Jaar:	Afb. Verk.:	Afwijkingen:	Aantal:
	1688	23,3 var.	id.	3
	1689	23,3 var.	id.	4
	1690	23,3 var.	id.	4
	1691	23,3 var.	id.	11
	onleesbaar	23,3 var.	id.	2
				—
				44
<i>Zutphen</i>	1688	26,5		7
	1688	26,5 var.	4) puntig schild; gepluimde helm	2
	1688	26,5 var.	puntig schild; helm zonder pluim	4
	1689	26,5 var.	id.	3
	1691	26,5 var.	id.	3
	onleesbaar	26,5 var.	puntig schild; gepluimde helm	3
	id.	26,5 var.	puntig schild; helm zonder pluim	7
				—
				29
<i>Utrecht</i>	1686	113,6 var.	geen muntteken; grond onder het paard	2
				—
				2
<i>Overijssel</i>	1686	142,5		3
	1689	142,5		1
	1689	142,5 var.	rozet rechts van het zwaard	2
	1690	142,5 var.	id.	2
	1691	142,5		2
	1691	142,5 var.	rozet rechts van het zwaard	1
	onleesbaar	142,5		1
	id.	142,5 var.	rozet rechts van het zwaard	6
				—
				18

4) Zie voor deze varianten: J. C. SCHULTSZ JACOBI, *Aanteekeningen omtrent de Zutphensche munt*, Bijdr. Vad. Gesch. N.R. IV, 1866, blz. 191.

Munt:	Jaar:	Afb. Verk.:	Afwijkingen:	Aantal:
<i>Deventer</i>	1685	156,1 var.	jaartal in rand op vz. ⁵⁾	2
	1685	156,1 var.	jaartal boven kroon op kz. ⁶⁾	2
	1686	156,1 var.	id.	3
	1686	156,1 var.	id.; met omgekeerde N	5
	1686	156,2 var.	hondje naar rechts ziende	4
	1688	156,2 var.	id.	12
	1688	156,2 var.	id. met CRESCVNT	1
	168.	156,2 var.	id.	2
	1690	156,2	⁷⁾	10
	1691	156,2		7
	1691,	156,2	muntteken en grond anders getekend	1
	onleesbaar	156,1 var.	jaartal boven de kroon op kz. ⁸⁾	7
	id.	156,1 var.	id.; muntteken boven het zwaard ⁹⁾	2
	id.	156,2	¹⁰⁾	10
				—
			68	
<i>Kampen</i>	1689	166,1		3
	¹¹⁾ 168.	166,1		4
	1691	166,1		4
	onleesbaar	166,1		12
			—	
			23	

⁵⁾ VERKADE tekst no. 851.

⁶⁾ VERKADE tekst no. 851a.

⁷⁾ Slechts op 6 dezer exemplaren is het muntteken zichtbaar en wel naar links ziende. Wellicht waren erbij met naar rechts ziend hondje, wat inderdaad voorkomt: J. SCHULMAN, *Prijscatal.* 79, 1928, no. 800.

⁸⁾ VERKADE tekst 851a.

⁹⁾ Het type der vz. is dat van 156,2; der kz. dat van 156,1.

¹⁰⁾ Op 2 exemplaren is te zien, dat het hondje naar rechts ziet, op de overige is het niet te onderscheiden; 1 ex. vertoont de fout CRESCVN.

¹¹⁾ Op 1 ex. is het jaartal beslist niet 1689.

Munt:	Jaar:	Afb. Verk.:	Afwijkingen:	Aantal:	
<i>Zwolle</i>	1686	177,3		2	
	1688	177,3 var.	met zwoll	1	
	1689	177,3		1	
	168.	177,3 var.	met zwoll	1	
	1690	177,3		3	
	1691	177,2		1	
	onleesbaar	177,2 of 3		2	
			—	11	
<i>Stad en Lande</i>	1691	182,2 var.	muntteken onder het paard ¹²⁾	2	
	1692	182,2 var.	id.	1	
	onleesbaar	182,2 var.	id.	1	
				—	4
<i>Groningen</i>	1691	186,1 var.	muntteken boven het zwaard	2	
	1692	186,1 var.	id.	1	
	onleesbaar	186,1 var.	id.	3	
				—	6
Geheel onleesbaar:			1	—	1

De samenstelling van deze schat is kenmerkend voor de geldcirculatie in Nederland aan het eind van de 18e en het begin van de 19e eeuw. Zowel de slechte conservering als het betrekkelijk geringe bedrag van 81 gulden 8½ stuiver ¹³⁾, dat ze vertegenwoordigen, wijzen erop dat de munten niet voor een bijzonder doel verzameld werden,

¹²⁾ Het type van VERK. 182,3, behoudens de fout S-6.

¹³⁾ 9 rijksdaalders à 52 stuiver . . . f 23: 8

211 schellingen à 5½ stuiver . . . f 58: ½

f 81: 8½

doch uit de normale omloop afkomstig zijn en waarschijnlijk toevallig verloren gegaan.

De Zeeuwse rijksdaalders waren zeer gewild om de relatief hoge koers, die ze genoten. Hoewel ze op dezelfde voet geslagen werden als alle overige rijksdaalders, namelijk volgens de ordonnantie van 1659¹⁴⁾, tarifieerden de Staten van Zeeland hun eigen rijksdaalders hoger dan de overige provinciën en de generaliteit, oorspronkelijk wel om de levering van zilver op de munt te Middelburg te bevorderen; terwijl rijksdaalders normaal 50 stuiver waard waren, golden ze in Zeeland sedert 1672 51 stuiver, sedert 1747 52, sedert 1763 zelfs 53¹⁵⁾. Natuurlijk ging dientengevolge de Zeeuwse rijksdaalder in het gehele land agio doen, daar het verkeer van zilver met Zeeland vrij was; men accepteerde hem langzamerhand overal voor 52 stuiver, een koers die in 1816 in de officiële tarifiering werd opgenomen¹⁶⁾. Het publiek veronderstelde dan ook dat ze meer zilver bevatten dan de andere, zoals blijkt uit een versje, dat voorkomt als bijschrift bij de afbeelding van een „Zeeuw” van 1783 op de oude, onder andere door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen uitgegeven muntprenten¹⁷⁾.

¹⁴⁾ Dit blijkt duidelijk uit de processen-verbaal der muntbusopeningen (aanwezig in het Archief der Generaliteits-muntkamer op het Algemeen Rijksarchief). Het gehalte was zelfs doorgaans iets lager: A. VROLIK, *Verslag van al het verrigte tot herstel van het Nederlandsche muntwezen 1842—1851*, 1853, blz. 77.

¹⁵⁾ J. STROOBANT JANSE, *De reductie van den Zeeuwisch-Nederlandschen zilveren ducaat*, 1843, blz. 4.

¹⁶⁾ W. F. SCHIMMEL, *Geschiedkundig Overzicht van het muntwezen in Nederland*, 1882, blz. 98³.

¹⁷⁾ Zie *Tijdschrift voor M. en P.* XI, blz. 299 e.v.

Het rijmpje luidt:

De Zeeuwsche munt schroeft op zijn' wijz'
Meer zilver heeft ook hooger prijs.

Bij deze officiele overschatting kwam nog, dat de rijksdaalders, die in het verkeer voorkwamen, door slijtage en besnoeiing zoveel aan zilver verloren hadden, dat de gemiddelde intrinsieke waarde ver beneden de reglementaire lag; in 1822 werd bij een onderzoek geconstateerd, dat de Zeeuwse slechts 9,14 g. fijn zilver per gulden bevatten, terwijl de nieuwe ongeschonden guldens 9,61 g. bevatten ¹⁸⁾ (en dientengevolge natuurlijk niet in circulatie kwamen). Hadden de Zeeuwse rijksdaalders dus in de 18e eeuw door hun koers het zilver der andere provinciën op zijde gedrongen, in de 19e eeuw handhaafden zich er naast slechts die exemplaren van de overige speciën, die zo sterk gesnoeid en afgesleten waren, dat ze ook niet meer dan 9,14 g. fijn per gulden bevatten. Zodoende is het te verklaren dat bij de intrekking in 1847 de „Zeeuwen” er relatief het beste uitzagen; bijna een derde deel heette „ongeschonden” ¹⁹⁾.

Met dit karakter van overschatte muntsoort is het veelvuldig voorkomen in muntvondsten, die uit deze jaren dagtekenen in overeenstemming. Vondsten, waarin Zeeuwse rijksdaalders van allerlei jaren tussen 1694 en 1795 voorkomen, zijn niet zeldzaam; als voorbeeld kunnen dienen die opgegraven te Leiden in 1935 (waarin ook vele eveneens sterk overschatte achtentwintigen voorkwamen) en te Hoeven (N.B.) in 1936 ²⁰⁾. Zelfs de verdeling over de jaren vertoont een opvallende gelijkenis in deze drie gevallen; een aantal uit 1694 en volgende jaren, enkele uit de eerste helft van de 18e eeuw, zeer vele uit de jaren '70 en iets minder uit de jaren '80 en '90 van de 18e eeuw. Dat komt overeen met de bedragen,

¹⁸⁾ SCHIMMEL, blz. 98.

¹⁹⁾ SCHIMMEL, blz. 164.

²⁰⁾ Beide ongepubliceerd.

die aangemunt zijn²¹⁾, zodat we concluderen mogen, dat de na 1694 aangemaakte rijksdaalders in het algemeen voor de binnenlandse circulatie behouden zijn gebleven.

Volgens de officiële gegevens was gedurende de periode 1694—1795 voor 44 miljoen gulden aan „Zeeuwen” vervaardigd²²⁾. Toen na de Fransche tijd aan sanering van het geldwezen werd gedacht, schatte een in 1822 ingesteld onderzoek de gehele zilvecirculatie op 62 miljoen, waarvan 15 miljoen aan Zeeuwse rijksdaalders met hun onderdelen, 22 miljoen aan schellingen en 27 miljoen aan andere speciën uit de tijd der Republiek²³⁾. En die 15 miljoen bleken er bij de intrekking in 1847 zelfs nog veel meer te zijn, wel 29 miljoen gulden²⁴⁾.

Wellicht nog belangrijker voor het dagelijks verkeer waren in de 18e eeuw de gereduceerde schellingen of zeshalven; dat waren de schellingen, die in de jaren 1683—1692 op een zeer lage voet en in enorme massa's waren aangemunt en in 1692 in het kader van de algemene munthervorming, waarbij de driegulden de standpenning van de Verenigde Provinciën werd, verlaagd waren tot 5½ stuiver. Niet alleen komen ze in muntvondsten vaak voor, bijv. die van Kamperveen 1897²⁵⁾, Wellevliet 1936 en Bathmen 1940²⁶⁾, ook andere gegevens maken dat zeer duidelijk; op de reeds genoemde muntprent²⁷⁾ komt onder andere een Statenschelling van Zutfen 1685 voor; het *Verbetert Specieboek der vermin-*

21) L. W. A. BESIER, *De muntmeesters en hun muntslag*, blz. 61 e.v.

22) Als boven.

23) SCHIMMEL, blz. 1192.

24) A. VROLIK, *Verslag van al het verrigte tot herstel van het Nederlandsche muntwezen 1842—1851*, tabel 1.

25) *Tijdschrift voor M. en P. V.*, blz. 166.

26) Beide ongepubliceerd.

27) Zie blz. 94¹⁷⁾.

derde schellingen uytgerekent van vijf en vier schellingen in een Worp...²⁸⁾ werd veel gebruikt bij het lastige omrekenen in guldens en stuivers; in de litteratuur van die tijd worden ze telkens genoemd²⁹⁾.

Al spoedig na de reductie van 1693 moeten de schellingen een overschatte muntsoort geworden zijn, wat ze in de jaren daarvóór niet waren, ondanks de hogere koers van 6 stuiver, die ze genoten; toen werd geen andere specie aangemunt, tenzij op bestelling en tegen betaling van agio³⁰⁾, en waren de schellingen practisch standaardmunt. De reductie is ten opzichte van de na 1694 weer aangemunte grove speciën ongetwijfeld niet zo groot geweest, dat ze met de nieuwe standaardmunt overeenkwamen; in 1691 stelden Generaal-meesters van de Munt aan den Raadpensionaris van Holland voor vrijwel alle schellingen op 5 stuivers 4 penningen (5¼ stuiver) te zetten³¹⁾, terwijl het later bij 5 stuiver 8 penningen bleef³²⁾; nog in 1693 werd in de Staten van Holland de mogelijkheid geopperd de provinciale schellingen op 5 stuiver 6 penningen te zetten en de stedelijke geheel te biljoeneren³³⁾. Men heeft het echter bij 5½ stuiver gelaten³⁴⁾, wel om de schade voor het publiek, dat niet

²⁸⁾ In de Koninklijke Bibliotheek berust een lange reeks van uitgaven, lopende van 1730 tot 1787.

²⁹⁾ J. E. TER GOUW in *Tijdschrift voor M. en P.* XVI, blz. 332 e.v.

³⁰⁾ J. G. VAN DILLEN in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 1926, blz. 15 e.v.

³¹⁾ *Memorie* van 16 Augustus 1691 (Archief der Generaliteitsmuntkamer 14, fo. 94).

³²⁾ Te bedenken is dat gehalte en koers der grove speciën niet veranderd werden, de zilverwaarde van 1 stuiver dus dezelfde was als vóór de schellingen-periode.

³³⁾ *Secrete Resolutiën van Holland*, deel V, 2 April 1693.

³⁴⁾ *Plakkaat der Staten van Holland*, 26 September 1692, aangevuld 25 December 1692 en bij *Beeldenaar* van 14 Januari 1693.

veel anders dan schellingen zag, niet al te groot te maken, en ook omdat, nu eenmaal de verdere aanmaak van schellingen verboden was ³⁵⁾, het gevaar dat ze de muntstandaard omlaag haalden, geweken was ³⁶⁾.

Men wist dus ten tijde van de sanerings-maatregelen — toen nog algemeen de overtuiging heerste, dat ook de pasmunten het gehalte der standaardmunten behoorden te hebben — dat deze schellingen iets te slecht waren — en dus volgens moderne opvattingen uittermate geschikt als pasmunt. Tegelijk moet de gemiddelde innerlijke waarde nog verder gedrukt zijn door de methoden die bij de poinçonering werden toegepast. Toen aan de ongelimiteerde aanmunting een einde gemaakt was en de koers van de slechtste soorten op 5½ stuiver was gebracht, werden — ten gerieve van het publiek — door de generaliteit de oude, goede schellingen, die voor 6 stuiver mochten blijven omlopen, zover ze op gereduceerde soorten geleken, van een klop of poinçon (een bundel pijlen) voorzien ³⁷⁾. In de practijk liep het echter anders, daar ondanks het uitdrukkelijk verbod talloze schellingen der slechte jaren van het gewenste stempeltje werden voorzien, zodat ook deze voor 6 stuiver konden omlopen ³⁸⁾. Zodoende kwamen onder de groep der volwaardige vele minderwaardige, en verdwenen uit de groep der gereduceerde de beste vertegenwoordigers.

³⁵⁾ *Plakkaten der Staten-Generaal* van 7 Augustus 1691 en 1 December 1692.

³⁶⁾ In het vervolg werden de bekende scheepjesschellingen alleen gemunt op speciaal consent der Staten van de provinciën ten behoeve der Oost-Indische Compagnie.

³⁷⁾ *Plakkaat der Staten-Generaal* van 17 Maart 1694.

³⁸⁾ In het Koninklijk Penningkabinet komen gereduceerde schellingen met klop voor van: Nijmegen 1685, 1690; Overijssel 1686, 1691; Deventer 1685, 1686, 1691; Kampen 1689, 1690, 1691.

In de loop van de 18e eeuw moet de kwaliteit der schellingen nog verder achteruitgegaan zijn; zowel de natuurlijke slijtage — vrij ernstig tengevolge van het lage zilveragehalte³⁹⁾ — als het voortdurend uitbiquetteren van de iets betere stukken, hebben tenslotte het gros zo onogelijk gemaakt, als een vondst als deze ze aan ons vertoont. Niet alleen deze vondst trouwens; zeer vaak treft men exemplaren aan, die een dergelijk koperachtig aanzien hebben, dat men aarzelt, of de stukken echt zijn of inderdaad onbevoegde namaak, wat nog al eens voorgekomen schijnt te zijn⁴⁰⁾; in het algemeen zal men echter veilig doen de meeste stukken, die geen evidente afwijkingen in de stempels vertonen voor echt te houden en rekening te houden met de minderwaardige arbeid van enkele der toenmalige muntmeesters en het bovengeschetste proces van achteruitgang⁴¹⁾. Het gewicht der te Driebergen gevonden stukken bevestigt eveneens deze achteruitgang; ze wegen, terwijl het wettelijk gewicht ongeveer 4,7 g. bedroeg, wat door stukken in collecties vaak bereikt wordt, bijna alle minder dan 4,5 g.; het gemiddelde is 4,41 g. Aangezien bij het onderzoek van 1822 een gemiddelde van 4,424 g. werd gevonden, wat in 1839 gedaald was tot 4,079⁴²⁾, in 1849 tot 4,006 g.⁴³⁾, mag misschien verondersteld worden, dat deze schellingen voor het jaar 1822 buiten de omloop geraakt zijn, al is het aantal wel wat klein voor een dergelijke conclusie.

³⁹⁾ Volgens de reglementen 7 penningen fijn, of modern uitgedrukt 0,566.

⁴⁰⁾ Men zie de verzameling, die J. E. TER GOUW ervan aangelegd heeft, beschreven: *Tijdschrift voor M. en P.* XVII, blz. 117—119.

⁴¹⁾ Een van stempel onverdacht exemplaar in de verzameling van 's Rijks-munt bevatte, naar de Muntmeester zo vriendelijk was vast te stellen, lang niet het voorgeschreven percentage zilver.

⁴²⁾ SCHIMMEL, blz. 101.

⁴³⁾ VROLIK, *Verslag van al het verrigte . . .*, tabel 2.

Reeds in de 18e eeuw werden de gereduceerde schellingen door het publiek niet erg vertrouwd; in 1752 toen maatregelen genomen werden tegen buitenlandse schellingen, moest officieel de veronderstelling worden tegengesproken, dat ook de inheemse daaronder vielen ⁴⁴). In 1823 ging men ertoe over alle nog omlopende schellingen, gereduceerd of niet, te verlagen tot 5 stuivers ⁴⁵), waardoor ze althans weer enigszins op één lijn kwamen met overige — ook vrij slechte — geld.

De vraag kan nog gesteld worden, evenals voor de Zeeuwse rijksdaalders, waarom juist deze schellingen in de vondst werden aangetroffen. Leggen we bovenstaande specificatie naast de officiele lijsten van schellingen, die afgezet werden ⁴⁶), dan blijken slechts enkele daarvan in de vondst te ontbreken. Het zijn:

hoedjesschelling van Zeeland 1685,
arendschelling van Friesland 1682.

Deze beide wijken natuurlijk in hun uiterlijk teveel van de Statenschellingen af om en masse ermee vermengd te worden, temeer waar de meeste schellingen van deze typen ongeklopt voor 6 stuivers gangbaar waren.

Statenschellingen van Utrecht 1687—1690.

Stukken met deze jaartallen schijnen in verzamelingen evenmin voor te komen en zijn wellicht nooit geslagen ⁴⁷).

⁴⁴) J. E. TER GOUW in *Tijdschrift voor M. en P.* XVI, blz. 341.

⁴⁵) SCHIMMEL, blz. 100.

⁴⁶) Te gebruiken in de 14 Januari 1693 gepubliceerde Beeldenaar (*Groot Placaatboek* IV, blz. 672 en *Van Loon* IV, blz. 70), waar enige stukken voorkomen, die de plakaten nog niet vermelden; slechts die van Groningen 1692, die in het plakkaat van 26 September 1692 genoemd wordt, ontbreekt, zeker ten onrechte.

⁴⁷) Consenten voor kleine hoeveelheden werden door de Staten gegeven op 17 September 1688 en 24 Mei 1689 (*Resolutiën in dato*, Rijksarchief Utrecht), misschien worden ze nog eens teruggevonden. In 1690 zijn er, zoals de Staten aan hun collega's van Holland uitdrukkelijk verklaarden, geen geslagen (*Resolutie* van 1 Maart 1693).

Statenschelling van Kampen 1688.

Blijkens de busopeningen zijn in 1688 geen schellingen vervaardigd ⁴⁸⁾.

Statenschellingen van Zutfen 1690, Deventer 1689, Zwolle 1687 en Stad en Lande 1684.

Dit is voor een deel wel toeval, al is aan te wijzen, dat in Zutfen ⁴⁹⁾ en Deventer ⁵⁰⁾ in deze jaren minder afgeleverd werd, dan in de omliggende jaren ⁵¹⁾.

Dat er geen ongestempelde schellingen van niet gereduceerde jaren onder voorkomen behoeft geen verwondering te wekken, al treffen we die in de collecties wel aan. De kwaliteit daarvan was weliswaar ook niet bevredigend, zodat de stad Amsterdam al in 1684 een hele reeks schellingen verbood ⁵²⁾, maar ze zullen wel alle of als curiosum bewaard zijn, of om hun toch altijd nog iets beter gehalte opgesmolten zijn.

Verreweg het grootste kwantum wordt geleverd door de zogenaamde rijksmunten der Gelderse en Overijsselse steden, 176 van de 211 stuks. Dit is in overeenstemming met de cijfers der productie, die voorkomen in de processen-verbaal der busopeningen; daaruit blijkt dat in de provinciale munthuizen van Utrecht, Gelderland en Overijssel 6,8 millioen stuks in de onderhavige jaren zijn geslagen, terwijl de stedelijke munten het tot 24,5 millioen brachten ⁵³⁾. Hoewel het overwicht der steden al groot is,

⁴⁸⁾ *Processen-verbaal* van 17 Mei 1688 en 24 Mei 1695 (Archief der Generaliteitsmuntkamer 33, fo. 288 en 34, fo. 154).

⁴⁹⁾ J. C. SCHULTZ JACOBI in *Bijdr. Vād. Gesch.*, N.R. IV 1866, blz. 193.

⁵⁰⁾ W. H. COST JORDENS in *Overijsselsche Almanak* 1855, blz. 100.

⁵¹⁾ Voor Groningen en Friesland zijn geen vergelijkbare cijfers bewaard.

⁵²⁾ *Keur* van 6 April 1684 in: J. G. VAN DILLEN, *Bronnen tot de geschiedenis der Wisselbanken* I, blz. 226.

⁵³⁾ Berekend uit: L. W. A. BESIËR, *De muntmeesters en hun muntslag*.

moet in aanmerking genomen worden, dat de getallen voor enige steden, waar de pachters bepaald haagmunters-practijken toepasten, ongetwijfeld veel te laag zijn; Generaal-meesters veronderstellen in hun rapporten aan de Staten-Generaal, niet zonder reden, dat in Kampen en Deventer veel te weinig gebust werd ⁵⁴⁾ om de werkelijke winst van het bedrijf geheim te houden ⁵⁵⁾.

Bovendien zal in de loop der jaren het overwicht der stedelijke schellingen nog zijn toegenomen, omdat de kwaliteit van het product der stadsmunten geringer was dan dat der provinciale. Dit werd niet alleen vaak beweerd om de eis van afschaffing der rijksmunten kracht bij te zetten — welke afschaffing eveneens in 1694 haar beslag kreeg ⁵⁶⁾ — maar blijkt ook uit een officieel onderzoek. In 1691 werd door Generaal-meesters van de Munt op verzoek van de muntcommissie uit de Staten van Holland een onderzoek gedaan naar het gehalte van alle niet volgens de generaliteits-ordonnanties geslagen munt-speciën ⁵⁷⁾; de slechtste resultaten werden gevonden voor Deventer, waar *f* 27:18:32 aan schellingen uit een mark fijn zilver getrokken werd, Kampen, met *f* 27:12:18, en Zwolle, met *f* 27:11:6, terwijl volgens het Hollandse reglement van 1670 de mark slechts *f* 26:11:47 aan schellingen mocht opleveren.

Beide soorten geld, waaruit de vondst bestaat, waren dus in de 18e eeuw en in het begin van de 19e overschatte munten en speelden als zodanig uitteraard in de dagelijkse circulatie een overwegende rol. Geeft de vondst

⁵⁴⁾ *Rapporten* van 25 Juni 1688 en 10 November 1689 (Archief der Generaliteitsmuntkamer 13, fo. 267 en 14, fo. 24).

⁵⁵⁾ A. VROLIK, *Verslag van al het verrigte ...*, blz. 107.

⁵⁶⁾ S. P. HAAK in *Bijdragen „Gelre“*, XIII 1912, blz. 96 e.v.

⁵⁷⁾ Ongedateerde *memorie* (Archief der Generaliteitsmuntkamer 14, fo. 96 e.v.).

dus enerzijds een interessante kijk op de geldgeschiedenis van die periode, anderzijds is de muntgeschiedenis van het eind van de 17e eeuw ermee gebaat, daar niet vaak een dergelijke reeks van varianten der Statenschellingen bij elkaar wordt aangetroffen. Het is er verre van af, dat de reeks volledig zou zijn; de grote en slordige productie, waarbij voor het maken der talloze benodigde stempels druk van poinçoenen gebruik gemaakt werd, leidde natuurlijk tot een onoverzienbaar aantal varianten. In ieder geval vormen de stukken een belangrijk document voor de beoordeling van die productie.

H. ENNO VAN GELDER.

Den Haag, Voorjaar 1945.